

8. Ромовская З. В. Личные неимущественные права граждан СССР (понятие, виды, классификация, содержание, гражданско-правовая защита) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Киев, 1968. 31 с.

9. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2007. 438 с.

Одержано 11.04.2019

УДК 347.2/3

Інна Валентинівна СПАСИБО-ФАТЄЄВА,

професор кафедри цивільного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

член-кореспондент НАПрН України,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3447-1252>

КВАЗІВЛАСНИЦЬКІ ПРАВА (ГОСПОДАРСЬКОГО ВІДАННЯ & ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ) ЯК ПРОЯВИ АРХЕТИПУ ВЛАСНОСТІ ЧАСІВ РАДЯНСЬКОГО ПРАВА

Загальновідомо, що з 1991 р. в Україні принципово змінився державний, соціальний та економічний уклад, що пов'язано з набуттям нею самостійності та переходом до ринкової економіки. Як наслідок, розпочався процес реформування законодавства, яке відтоді намагалося встигати за економічними та соціальними перетвореннями. Одним із найважливіших напрямків таких реформ було право власності, яке за радянських часів спиралося на концепцію тотальної державної власності з усіма наслідками, що випливали з цього, зокрема, існування такого другорозрядного права на майно, як оперативне управління, суб'єктами якого були державні підприємства, організації та установи.

На початку 90-х років минулого століття змінився архетип власника – ним став приватний власник. Звісно, що це мало відбитися на законодавстві і таке сталося – в Законі про власність (1991 р.) було застосовано принципово інший підхід до регулювання власності. Однак ці революційні за своєю природою зміни не торкнулися прав державних юридичних осіб на майно – вони залишилися невласниками. Особливих нарікань тоді це не викликало, оскільки, по-перше, для реформ власності потрібен час і продумана концепція; по-друге, економіка та українське суспільство стояло на старті приватизації, яка розпочалася в 1992 р. і мала безумовно відбитися на відносинах власності. Тим не менш вже тоді в українське законодавство було закладено «міну уповільненої дії» – саме так можна назвати *право повного господарського відання*, що поповнило квазівласницькі права радянського ґатунку і посіло своє місце поряд із правом оперативного управління.

Пройшло більше десяти років, протягом яких здійснювалася приватизація, становилась ринкова економіка, а принципового реформування власності так і

не відбувалося. Більше того, конфлікт з прийняттям в 2003 р. одночасно з новим ЦК ще й ГК України довів, що законодавець не має наміру запроваджувати такі реформи. Квazівласницькі права не просто знайшли своє регулювання в ГК (трохи змінилася назва права господарського відання), а їхня позиція значно укріпилася, оскільки з 2004 р. стало можливою належність майна на таких правах не лише державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, а й недержавним. Стали з'являтися приватні підприємства (ст. 113 ГК України), які не були власниками, а також підприємства споживчої кооперації та інших кооперативів, громадських організацій-невласники.

Подібне не вкладається у розуміння відносин власності в сучасному економіко-правовому середовищі, різко десонує з європейським законодавством і переконливо свідчить про те, що український законодавець не став на шлях зміни архетипу власності. Очевидно, що в зовсім інші реалії (ринкової економіки) була втягнута та модель архетипу, яка була притаманна Радянському Союзу.

Звісно, що це тема надто об'ємна, щоб її всебічно розглянути у виступі, тому зосередимось на тих проявах проблем, які виникли через те, що український законодавець регулює відносини з приводу прав на майно або через застарілу матрицю радянських часів, або не продумує наперед тих складнощів, які можуть виникнути при застосуванні вже нового законодавства про речові права.

1. На підставі чого виникають квазівласницькі права.

Якщо право власності виникає, як правило, на підставі договору про передання майна у власність (купівлі-продажу, дарування, довічного утримання тощо), то подібної підстави набуття прав господарського відання та оперативного управління ГК України не містить. У ЦК ж вони відсутні тому, що цей кодекс взагалі не регулює такі права. Згідно ч. 3 ст. 73, ч. 2 ст. 74, ч. 3 ст. 78, ч. 2 ст. 135, ч. 2 ст. 136 ГК України майно державного, комунального або інших підприємств *«закріплюється»* за ними на праві господарського відання чи оперативного управління. Крім того, що це не привносить ясності у питання про те, яким чином відбувається це закріплення з точки зору правовстановлювального документу на майно, не ясно також і те, чи може за державною юридичною особою *«закріплюватись»* майно одночасно на обох цих правах.

Наслідки не змусили себе довго чекати. Вже на практиці використовується договір користування майном на праві господарського відання. А в 2013 р. навіть розроблено Типовий договір на господарське відання складовими Єдиної газотранспортної системи України (між власниками та газотранспортними або газорозподільними підприємствами), затверджений постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики № 226 від 07.03.2013 р. та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 27 березня 2013 р. за № 494/23026.

2. Яка правова природа відносин між власником та юридичною особою, за якою він «закріплює» своє майно

З уведенням договору користування майном на праві господарського відання відбулося змішання договірної та речової природи цього права. При

цьому слід застережити проти схожості подібних договорів із договорами про встановлення прав на чужі речі (ст. 402, 407, 413 ЦК), які мають інше призначення – вони по суті виконують лише роль юридичного факту і майже не стосуються договірних правовідносин. У правовідносинах, які складаються з приводу прав на чужі речі, відсутня залежність прав суб'єктів, яким вони належать, від власника. Останній не впливає на здійснення ними прав, не встановлює обов'язків користувачів свого майна – всі вони містяться в законі, а не в договорі.

Інша ситуація з регулюванням відносин між власником майна та його користувачем на праві господарського відання та оперативного управління. Ці суб'єкти перебувають в щільних триваючих правовідносинах, які фактично залишилися без регулювання з боку законодавця в загальних нормах, що містяться в ГК України.

Втім наведені вище спеціальні норми, що регулюють договірні засади таких відносин, орієнтують на те, що має бути належне виконання договору насамперед з боку суб'єкта права господарського відання. Тому власник вправі перевіряти те, яким чином ним здійснюється виконання договору, а отже – реалізація прав на майно, що за ним закріплюється власником. І це робиться не час від часу, а перманентно. Крім того, власник (а не закон) встановлює обсяг прав користувача (суб'єкта права господарського відання та оперативного управління) зазвичай в його статуті як засновник, а також здійснює свої повноваження по відношенню до переданого ним іншій особі (державній організації) майна через управління нею шляхом призначення її керівника та укладення з ним контракту. Отже, наведеними вище механізмами власник залишає за собою повний контроль за своїм майном протягом всього часу його перебування в стані закріпленості за юридичною особою-невласником.

3. У чому сенс встановлення на майно приватних підприємств, підприємств споживчої кооперації, НАКів тощо прав, аналогічних правам державних та комунальних юридичних осіб

Якщо за радянські часи та на початку 90-х років минулого сторіччя квазівласницькі права на майно мали лише державні і комунальні підприємства та установи, то з прийняттям ГК України це стало можливим і для недержавних юридичних осіб. Звичайно, постає питання про те, що спонукало законодавця до цієї «новели»? Чим позитивним зарекомендували себе квазівласницькі права, щоб було доцільним їх поширити і на юридичні особи приватного права? Чи мала місце нова доктрина, подібна тій, що сформувалася за радянських часів у працях проф. А. В. Венедиктова?

Думаю, що на всі ці питання відповісти або неможливо, або відповідь буде негативною. Ніякого доктринального вчення у підґрунті ст. 134 ГК немає. Можливо лише вбачити, що розробники проекту цього кодексу спирались на те, що власник вільний обрати будь-який правовий режим використання свого майна іншими особами, в тому числі і шляхом передання їм його на праві господарського відання чи праві оперативного управління. Натомість, якщо взяти

до уваги це припущення, то для збереження цих прав у новому законодавстві в епоху ринкової економіки і навіть розширення їх ореолу через встановлення можливості і для недержавних юридичних осіб мати майно на подібних правах мають бути вагомі причини. В науці ж господарського права вони обходяться увагою. Більше того, законодавець навіть не залишає варіантів для правового режиму майна підприємств об'єднань громадян, релігійних організацій, об'єднань підприємств (асоціацій, корпорацій, концернів та консорціумів), зазначаючи, що це може бути лише право оперативного управління або господарського відання (ч. 2 ст. 123 ГК України). Чим викликана така імперативність – не ясно, тим більш у сфері приватного права і всупереч теорії корпоративного права.

До цього можна додати, що негатив такого підходу, невиваженість і безпідставність очевидна хоча б з судової практики, особливо зі спорів в судах інших держав та міжнародних судах. Кожного разу питання правового режиму господарського відання та оперативного управління викликає масу непорозумінь і негативно впливає на вирішення спорів за участю суб'єкта таких прав. Тим не менш висновків з боку українського законодавця так зроблено і не було.

Тобто з 2004 р. завдяки ГК ми маємо цілу плеяду юридичних осіб-невласників, правовий режим майна яких не лише є теоретично спірним, застарілим, а й проблемним при захисті їх прав в судах. Цю проблему треба негайно вирішити шляхом внесення концептуальних змін до законодавства, скасовуючи всі норми, якими регулюються права господарського відання та оперативного управління та переоформатуючи все регулювання задля проведення єдиного підходу: юридичні особи є власниками свого майна.

Одержано 12.04.2019

УДК 347.45/47

Наталія Володимирівна ФЕДОРЧЕНКО,

*завідувач кафедри цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права,
доктор юридичних наук, професор*

РОЛЬ СТРОКІВ ПРИ ВИКОНАННІ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

Важливою умовою в договорах про надання послуг є строк надання послуг замовникові. Значення строку як особливого юридичного факту, його роль і сила для юридичних відносин підкреслювалася в працях дореволюційного цивіліста Д. І. Мейєра, який зазначав, що кожне законодавство намагається визначити розуміння часу, призначає час для здійснення тих чи інших юридичних дій [3, с. 196].

Строком договору є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору (ч. 1 ст. 631 ЦК). Строк дії